

С. О. ШЕХАВЦОВА (канд. пед. наук, доц.)
Луганський національний університет імені Тараса Шевченка

ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ СУБ'ЄКТНОСТІ СТУДЕНТІВ ДО ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розкрито принципи формування суб'єктності студентів до професійно-педагогічної діяльності. Автор теоретично обґрунтовує такі принципи формування суб'єктності студентів, як принцип аксіологізації; принцип прогнозування, що сприяє розробці певного плану педагогічних дій; принцип мобільності, який дозволяє з'ясувати готовність студентів до впровадження інновацій в професійну діяльність впродовж життя; принцип толерантності та принцип полісуб'єктності (діалогічності), що передбачає становлення суб'єкт-суб'єктної взаємодії на різних рівнях в процесі освітньої діяльності в університеті.

Ключові слова: *принципи, суб'єктність студентів, професійно-педагогічна діяльність.*

Вітчизняна педагогічна наука сформувала власні традиції в організації процесу навчання й виховання студентів щодо професійно-педагогічної діяльності в університеті. Водночас слід зазначити, що певна зміна пріоритетів у стратегічних напрямках розвитку освіти у європейській та світовій спільнотах значною мірою вплинули на характер змісту підготовки студентів в Україні. Особливого значення набувають теоретико-методологічні, соціально-психологічні, організаційно-педагогічні та методичні аспекти проблеми повноцінного особистісно-професійного розвитку студентів вищих навчальних закладів, що передбачає формування суб'єктності майбутніх педагогів до професійно-педагогічної діяльності в різноманітних сферах суспільства.

Вирішення цієї проблеми ми вбачаємо не тільки у формуванні таких особистісних якостей у студентів як самовизначення, креативність, здатність до рефлексії, ініціативність, а й формування суб'єктності студентів до професійно-педагогічної діяльності, що сприятиме прагненню до безперервного професійно-особистісного розвитку протягом життя.

На теоретико-методологічному рівні проблему суб'єктності з психолого-педагогічної точки зору розглядали Л. Абдаліна, О. Анісімов, Т. Гущина, О. Жорнова, О. Полухіна, М. Севастюк, В. Сластьонін, В. Ткачов, Є. Уваров, В. Чернобровкін та ін.

Різні аспекти професійно-педагогічної підготовки студентів університету були предметом дослідження Ф. Аліпханової, Т. Гущиної, А. Деркача, Е. Зеєра, І. Зимньої, Н. Мерзлякової, В. Сластьоніна, Л. Пак, С. Савченка, Л. Скорич, Д. Тирікова та ін.

Незважаючи на існуючу джерельну базу щодо проблеми формування суб'єктності студентів в освітньому просторі, зокрема в університеті, яка представлена в різноманітних психолого-педагогічних наукових дослідженнях, зазначена проблема все ще вимагає подальшого вивчення, оскільки в педагогічній науці немає однозначної відповіді на питання про сутність та умови формування суб'єктності, а також не визначено роль суб'єктності в професійно-педагогічній підготовці студентів.

Виходячи з актуальності та недостатньої розробленості теоретико-методологічних засад суб'єктності студентів, *мета статті* полягає у визначенні принципів формування суб'єктності студентів до професійно-педагогічної діяльності в університеті.

Щодо поняття „принципи”, в науково-методичній літературі зазначене поняття розглядається, як основні вихідні положення будь-якої теорії, що забезпечують вибір засобів, прийомів, методів та технологій задля досягнення поставленої педагогічної мети та забезпечують взаємозв'язок всіх компонентів процесу формування, в нашому випадку, суб'єктності студентів. В контексті досліджуваної проблеми нами було визначені та теоретично обґрунтовані такі принципи.

Принцип аксіологізації. В широкому розумінні навчально-виховний процес передбачає залучення учасників освітнього процесу до оволодіння цінностями культури, освіти та професії. Саме тому аксіологізація освіти визначає цінності, які визначають направленість професійної діяльності студента. Очевидно, ціннісні орієнтації студентів входять в сферу соціальної та освітньої реальності.

З позицій педагогічної аксіології вагомим аспектом для нашого дослідження є визначення цінностей професійно-педагогічної діяльності майбутніх учителів, що передбачають відповідальність

за обрану професію, талант педагога, його пошуково-дослідну, інноваційну діяльність, комунікативні здібності, позитивний стиль спілкування, професіоналізм педагога. Науково обґрунтована класифікація педагогічних цінностей в структурі професійно-педагогічної культури була розроблена під керівництвом В. Сластьоніна, в основі якої полягають потреби особистості співвіднесені з професією вчителя та соціальною сутністю. Виходячи з особливостей педагогічної діяльності, яка дозволяє учителю вдовольнити матеріальні та духовні потреби, визначені цінності педагогічної діяльності, пов'язані з: 1) самозатвердженням в суспільстві, тобто в соціальному середовищі; 2) потребами в спілкуванні; 3) самовдосконаленням; 4) самовираженням.

Класифікація представлена такими цінностями:

- цінностями-цілями, які визначають концепцію особистості майбутнього учителя в сукупності Я-особистісного і Я-професійного;
- цінностями-засобами як концепцією педагогічного спілкування, техніками та технологіями, моніторингами;
- цінностями-стосунків, що розкривають сукупність стосунків учасників педагогічного процесу, а також формування позиції стосовно професійно-педагогічної діяльності;
- цінностями-якостями, що передбачають різноманітність взаємопов'язаних позитивних, діяльнісних, поведінкових якостей особистості;
- цінностями-знаннями, що визначають особистісну і професійну компетентність [6, с. 69 – 70].

Принцип аксиологізації означає розуміння освітніх та духовних цінностей в процесі навчання в університеті. На думку Н. Мерзлякової, в процесі формування професійного становлення аксиологізація полягає в розумінні значущості ціннісного відношення до освіти, а в майбутньому – до майбутньої професійної діяльності, до майбутньої кар'єри [3, с. 35]. Отже, сформовані ціннісні орієнтації активізують самовизначення та саморозвиток студентів в професійному плані.

Принцип прогнозування. Суттєвим для професійно-педагогічної діяльності з позицій суб'єктності є навички і вміння прогнозування майбутніх результатів педагогічної діяльності, а також їх наслідки. Принцип прогнозування сприяє розробці певного плану педагогічних дій.

З психологічної точки зору суб'єкт прогнозує свою діяльність для упорядкування і, відповідно, встановлення послідовності дій. Прогнозування дозволяє особистості, по-перше, з точки зору психологічних можливостей людини зв'язати послідовність завдань за характером активності, які потрібні на початку діяльності, в кульмінаційний момент і наприкінці. По-друге, прогнозування дозволяє визначити момент і форму максимального напруження активності і організувати діяльність відповідно до індивідуальних особливостей особистості [1, с. 159 – 160]. Так, залежно від суб'єктного досвіду суб'єкт має можливість в тій чи іншій мірі прогнозувати події. Зрозуміло, що в свою чергу такий прогноз перетворює його внутрішній стан, тобто почуття невпевненості в ситуації перед несподіваними подіями, що замінюється станом впевненості і готовності до таких ситуацій.

На думку Г. Зеленько, прогнозування і процес прийняття рішень співпадають, тому що в процесі прогнозування за основу рішення береться один з варіантів бажаного результату [2, с. 52]. З точки зору педагогічної діяльності науковець вважає, що вчитель в педагогічній діяльності спеціального прогнозування не здійснює, оскільки воно спрямовано на формулювання прогнозу щодо розвитку об'єкту на основі певних тенденцій і за отриманою попередньою інформацією про педагогічний процес.

Принцип мобільності. Принцип мобільності все частіше обговорюється дослідниками як можлива якісна характеристика сучасної освіти. Цей принцип є провідним в контексті аналізу освітньої системи університету як простору формування суб'єктності студентів. Принцип мобільності в освітньому просторі передбачає адаптацію освітнього простору до впливу соціуму і відповідними змінами в його структурі, тобто включення нових суб'єктів навчальної діяльності, нових видів діяльності, оновлення змісту освіти тощо.

Л. Шишкіна зазначає, що принцип мобільності передбачає широту підготовки учителя, його готовність до стрімких змін у змісті навчання, до оперативного реагування на можливі зміни у сфері професійної діяльності та безперервне підвищення кваліфікації, здатності постійно аналізувати зміни в соціально-економічній конкуренції, усувати стереотипізацію у виробничій та особистісній сферах діяльності [8, с. 153].

Принцип мобільності є також одним із показників професійної адаптації майбутніх фахівців до професійно-педагогічної діяльності та постійного оновлення змісту професійного навчання та виховання. Цей принцип передбачає багатогранність використання засобів, способів, організаційних форм системи безперервної професійної освіти впродовж життя, а також готовності педагогів до

миттєвої перебудови відповідно до потреб суспільства. Так, принцип мобільності передбачає професійну і психологічну готовність студентів до інновацій в професійній діяльності впродовж життя.

Треба зазначити, що при підготовці студентів до професійно-педагогічної діяльності складаються стереотипи навчально-професійної діяльності, принцип мобільності сприяє активному пошуку можливостей розвитку системи ціннісних орієнтацій, моделюванню власної майбутньої педагогічної діяльності, формуванню образу „Я-професіонального”, розвитку умінь адаптуватися до потреб і вимог сучасності.

Зрозуміло, що людина, яка володіє високим рівнем професійної мобільності, має високу потенційну можливість реалізувати себе в ускладнених педагогічних умовах, при цьому постійно знаходити оптимальне рішення в нестандартних ситуаціях.

Принцип толерантності. Принцип мобільності передбачає наступний принцип, який сприяє суб'єкт-суб'єктній взаємодії учасників освітнього процесу в контексті Болонського процесу і сприяє мобільності студентів в межах Євросоюзу. Студенти в процесі навчання в університеті прагнуть навчатися в декількох університетах в різних країнах Євросоюзу, тому принцип толерантності є актуальним при формуванні суб'єктності студентів в процесі навчання в університеті. Толерантність розглядається не тільки як якість людини, а й як структурне новоутворення, спрямоване на максимальну адаптивність особистості до різних соціокультурних умов. Порушення адаптаційних процесів призводить до непорозумінь і конфліктів між людьми.

На думку Б. Тахохова, толерантність студента передбачає розвиток таких якостей студента як: 1) терпимість до культури особистості, соціуму, етносу; 2) гнучкість і вміння пристосовуватися до ситуації; 3) вміння не засуджувати інших людей, натомість намагатися зрозуміти їх мотиви та вчинки; 4) здатність успішно діяти в ситуації невизначеності; 5) демонстрація поваги, щирості до інших людей; 6) здатність до співчуття [7, с. 26].

В контексті сказаного не можна не відзначити той факт, що принцип толерантності створює необхідне полікультурне середовище для освітнього процесу в вищому навчальному закладі.

Принцип полісуб'єктності (діалогічності). Принцип полісуб'єктності передбачає становлення суб'єкт – суб'єктної взаємодії на різних рівнях взаємодії в процесі освітньої діяльності. Будь-яка система характеризується взаємопов'язаними складовими, функціонуванням або розвитком, у разі, якщо структура залишається стабільною, розвиток характеризується певними змінами в структурі. Тому будь-які перетворення в освітньому процесі, зокрема, при формуванні суб'єктності студента, відбуваються на основі діалогічної взаємодії суб'єктів навчально-виховного процесу.

Принцип полісуб'єктності передбачає перетворення суперпозиції педагога із субординаційної позиції студента в особистісно рівноправні позиції взаємодіючих людей. Цей принцип пов'язаний із зміною ролей та функцій учасників педагогічного процесу. Виходячи з цього викладач не вчить та виховує студентів, а актуалізує та стимулює потяг студентів до саморозвитку, вивчає активність студента, створює умови для саморозвитку, самоактуалізації студента. Очевидно, особливе значення мають професійно-ціннісні орієнтації викладача, що пов'язані з його ставленням до студентів, до педагогічної діяльності в цілому.

В контексті сказаного стає зрозуміло, що при використанні принципу полісуб'єктності повинна враховуватися певна послідовність, тобто від максимальної допомоги студентам у вирішенні педагогічних завдань до поступового нарощування студентами власної активності, до повної саморегуляції у навчанні. Така форма співробітництва викладача і студента призводить до саморозвитку студента та набуття студентом особистісної суб'єктності.

На думку Т. Ольхової, діалогічність передбачає проявлення особистісних цінностей викладача через зіставлення їх із цінностями студентів, з'ясування спільності думок в розумінні різних явищ, подій в суспільстві, в світі, в створенні простору, в пошуку сенсу життя. При цьому освіта передбачає формування суб'єктності, тобто активності суб'єкту в особистісному спілкуванні, взаємодії, в сумісному вирішенні завдань, які визначають сутність особистості та її діяльність для суспільства [4, с. 196].

Зрозуміло, щоб бути суб'єктом процесу навчання в університеті студент має постійно перебувати в суб'єкт-суб'єктній системі координат. Враховуючи багаточисленні результати, щодо проблеми суб'єкт-суб'єктних взаємовідносин у системі вищої освіти, зазначимо, що перетворення об'єкту педагогічної дії в суб'єкт освітнього процесу головним фактором є суб'єктний потенціал студента. Саме залучення суб'єктного потенціалу надає можливість студенту, з одного боку, самореалізуватися, а, з іншого, – створити сприятливі умови для досягнення освітньої мети та для набуття суб'єктності у студентів. Однак, залучення студентом свого суб'єктного потенціалу

передбачає ряд суб'єктивних чинників, що впливають на цей процес: по-перше, мотивація, яка повинна відповідати потребам та очікуванням суспільства, тобто адекватна соціальному замовленню; по-друге, розвинуте критичне мислення, що забезпечує суб'єктну активність студента та його об'єктивну самооцінку в процесі оволодіння професійно-педагогічною діяльністю; по-третє, готовність і здатність до самопізнання та саморозвитку.

Суб'єкт-суб'єктну взаємодію ми розглядаємо як складний, багатоаспектний процес, в якому відбуваються взаємозумовлені і взаємопов'язані зміни взаємодіючих сторін та їх взаємозбагачення. Зрозуміло, що при взаємодії суб'єктів процесу освіти взаємний вплив відбувається, більш того, відбувається взаємний обмін діяльністю, ціннісними орієнтаціями, інформацією.

Розглянувши принцип полісуб'єктності, неможливо не погодитися із твердженням, що саморозвиток особистості студента залежить від його індивідуалізації. На думку Л. Пак формування суб'єктності, що сприяє забезпеченню соціального становлення студента передбачає формування базової основи для побудови ефективних взаємовідносин, накопичення досвіду групової взаємодії, соціальних суб'єктів на основі організації суб'єкт-суб'єктної взаємодії, системи індивідуальних відносин при збереженні індивідуальності кожного суб'єкту взаємодії для взаємообміну соціальним досвідом, життєвими позиціями [5, с. 60].

Очевидно, принцип полісуб'єктності передбачає розв'язання питання про сутність понять об'єкта і суб'єкта взаємодії, оскільки справжнім суб'єктом діалогу є обидва або кілька учасників діалогу, які спрямовують сумісну активність на розв'язання будь-якої проблемної стації. Під час такої взаємодії, зазвичай, виявляються індивідуальні особливості учасників діалогу, а також відбувається взаємний вплив учасників взаємодії, що передбачає перетворення учасників діалогу на суб'єктів індивідуальної суб'єктності.

Таким чином, нами було теоретично доведено безсумнівність тісного взаємозв'язку всіх визначених принципів (аксіологізації, прогнозування, мобільності, толерантності та полісуб'єктності), які спрямовані на організацію педагогічної взаємодії, актуалізацію творчого потенціалу студентів, стимулювання їх особистісного, професійно-педагогічного зростання та формування суб'єктності студентів до професійно-педагогічної діяльності.

Подальшим перспективним напрямком дослідження проблеми формування суб'єктності студентів до професійно-педагогічної діяльності ми вбачаємо у розробці методики діагностування суб'єктності студентів до професійно-педагогічної діяльності в університеті, зокрема, в обґрунтуванні критеріїв та показників суб'єктності студентів.

Список використаної літератури

1. Абульханова-Славская К. А. Стратегия жизни: монография / К. А. Абульханова-Славская. – М.: «Мысль», 1991. – 299 с.
2. Зеленко Г. Н. Прогнозирование в системе подготовки педагога к решению профессиональных педагогических задач / Г. Н. Зеленко // Высшее образование сегодня. – 2010. – №11. – С. 51 – 53.
3. Мерзлякова Н. С. Реализация организационно-педагогических условий процесса формирования профессиональной мобильности студента университета в поликультурном образовании / Н. С. Мерзлякова // Педагогический журнал Башкортостана. – 2010. – № 3(30). – С. 31 – 37.
4. Ольховая Т. А. Становление субъектности студента университета: Дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01. – Оренбург, 2007. – 437 с.
5. Пак Л. Г. Смысловые ориентиры субъектно-развивающей социализации студента вуза / Л. Г. Пак // Педагогический журнал Башкортостана. – 2010. – №5 (30). – С. 58 – 63.
6. Сластенин В. А. Введение в педагогическую аксиологию : учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / В. А. Сластенин, Г. И. Чижикова. – М. : Издательский центр «Академия», 2003. – 192 с.
7. Тахохов Б. А. Поликультурная компетентность – фактор развития толерантности студентов / Б. А. Тахохов, Н. А. Богатых // Высшее образование сегодня. – 2008. – № 3. – С. 25 – 27.
8. Шишкіна Л. О. Ключові елементи професійної мобільності майбутніх учителів філологічних спеціальностей / Л. О. Шишкіна // Професіоналізм педагога в контексті європейського вибору України: якість освіти – основа конкурентоспроможності майбутнього фахівця: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – Ч. 3. – Ялта : РВНЗ КГУ, 2011. – С. 153 – 157.

С. А. Шехавцова

Луганский национальный университет имени Тараса Шевченко

Принципы формирования субъектности студентов к профессионально-педагогической деятельности

В статье раскрыты принципы формирования субъектности студентов к профессионально-педагогической деятельности. Автор теоретически обосновывает такие принципы формирования субъектности студентов, как принцип аксиологизации; принцип прогнозирования, который способствует разработке определенного плана педагогических действий; принцип мобильности, который позволяет выяснить готовность студента к внедрению инноваций в профессиональную деятельность на протяжении всей жизни; принцип толерантности и принцип полисубъектности (диалогичности), который способствует становлению субъект-субъектного взаимодействия на всех уровнях в процессе образовательной деятельности в университете.

Ключевые слова: принципы, субъектность студентов, профессионально-педагогическая деятельность.

S. Shekhavtsova

Luhansk Taras Shevchenko National University

The Principles of Formation of Students' Subjectivity to Professional and Pedagogical Performance

The article deals with the principles of formation of students' subjectivity to professional and pedagogical activity. The author tries to take under consideration such principles as 1) the principle of axiologization; 2) the strategy principle; 3) the principle of mobility; 4) the principle of tolerance; 5) the principle of polisubjectivities or dialogue. Each principle highlights the idea of forming students' subjectivities to the professional and pedagogical performance. Hence, the principle of axiologization focuses on the students' beliefs and values to the professional and pedagogical performance. It means the students have to feel the responsibilities for choosing the pedagogical career, for the positive style in pedagogical communication, for students' innovative activities and, at last, for their professionalism. The next principle is the principle of strategy which develops students' abilities to plan their pedagogical performance. The principle of mobility reveals the students' readiness to use innovative techniques in the academic process. The principle of tolerance focuses on developing students' subject-subject interaction in the cross-cultural context. The last principle is the principle of polisubjectivities or dialogue, focusing on students' abilities and personal characteristics to keep the subject-subject interaction during the academic process in the university.

Key words: students' subjectivities, professional and pedagogical performance.